

S. N. Eisenstadt

USTROJ IN DINAMIKA TRADICIJE V TRADICIONALNIH DRUŽBAH*

*Prev. iz S.N. Eisenstadt: Tradition, Change, Modernity, John Wiley, New York, 1973.

I.

Težnje po širjenju in problemi, ki se pojavljajo kot posledica tega, so skupni vsem družbam. Vendar pa so specifični prostor, kjer se pojavijo, njihov vpliv na razvoj posameznih družb, kakor tudi načini, kako jih vsaka posamezna družba obvladuje, v različnih družbah različni.

V naši analizi nas še posebej zanimajo »tradicionalne družbe«, analiza teh je bila pri proučevanju modernizacije najpomembnejša. Družbe, ki so bile označene kot tradicionalne, se med seboj precej razlikujejo, to so družbe od tako imenovane primitivne družbe do različnih pisemenih družb: plemenskih federacij, patrimonialnih, fevdalnih in imperialnih sistemov, mestnih držav in mnogih drugih tipov družb.

Vendar pa imajo vse te različne tradicionalne družbe nekaj skupnega – namreč sprejemanje tradicije, danosti nekega resničnega ali simbolnega preteklega dogodka, reda ali osebnosti kot pglavitnega žarišča svoje kolektivne identitete, kot zarisovalca obsega in narave svojega družbenega in kulturnega reda in kot odločilnega legitimatorja spremembe in meja inovacije. V teh družbah tradicija ne služi zgolj kot simbol kontinuitete, marveč kot zarisovalec legitimnih meja ustvarjalnosti in inovacije in kot glavno merilo legitimnosti teh meja – četudi bi tak simbol tradicije, zasnovan kot velika inovativna stvaritev, porušil, kar je bilo dotlej pojmovano kot najpomembnejši simbol legitimne preteklosti.

Vsebine in domet takih preteklih dogodkov ali simbolov se seveda v različnih tradicionalnih družbah zelo razlikujejo – in najbolj dramatični procesi sprememb znotraj družb so osrediščeni na spreminjanje prav te vsebine in dometa – vendarle v vseh tradicionalnih družbah te spremembe niso sprožile zavrnitve takega takega preteklega dogodka kot žariščne točke in simbola družbenega, političnega in kulturnega reda. Prav te kulturne definicije tradicije kot temeljnega merila družbene dejavnosti, kot temeljnega referenta kolektivne identitete in kot zarisovalca definicije družbenega in kulturnega reda – simbolov kolektivne in osebne identitete in stopenj variabilnosti med njimi – konstituirajo bistvo tradicionalnosti.

Vendar pa konotacije tradicionalnosti niso omejen zgolj na kulturne ali simbolne sfere, temveč imajo tudi povsem jasne strukturne implikacije. Najpomembnejša je, da se – ali da se poskušajo – deli družbene strukture in nekatere skupine označevati kot legitimni branitelji, varuhi in manifestacije teh kolektivnih simbolov, kot njihovi legitimni nosilci in tolmači in spričo tega tudi kot uzakonjevalci sleherne inovacije ali spremembe. V bolj diferenciranih tradicionalnih družbah se te funkcije izkristalizirajo v simbolno in institucionalno značilnost centralnih žarišč političnega reda, različnih od obrobja. Prav s to simbolno in strukturno značilnostjo centrov glede na obrobje se stikajo temeljne strukturne in kulturne implikacije tradicionalnosti – in prav na tej točki postanejo implikacije centrov za procese spremembe znotraj tradicionalnih družb najbolj jasno vidne.

Ta simbolna in institucionalna značilnost centrov v tradicionalnih družbah se izraža v trojni simbolni in institucionalni omejitvi: omejitev glede vsebin teh centrov v smislu nanašanja na neki pretekli dogodek; omejitev glede dostopa do pozicij, katerih nosilci so legitimni tolmači dometa vsebin teh tradicij in omejitev glede pravice širših skupin do udeležbe v teh centrih.

Celo največje in najbolj daljnosežne kulturne in religiozne inovacije v tradicionalnih družbah – take, kot so Velike svetovne religije te so precej spremenile občo raven racionalnosti temeljnih kulturnih simbolov, njihovo vsebino in domet – niso spremenile teh temeljnih strukturnih omejitev, čeprav so v sojih začetnih karizmatičnih fazah včasih poskušale spremeniti nekatere, še posebej strukturne omejitve.

Sli bi prek okvira te knjige, če bi analizirali vse razlike med temi tradicionalnimi družbami, vendarle bi s stališča naše analize dinamike tradicije utegnili biti koristno poudariti nekatere njihove značilnosti. Te dinamike so povezane tako s svojim skupnim jedrom tradicionalnosti kot z razlikami, ki obstajajo med njimi glede na definicijo tega jedra in glede na različne strukturno-organizacijske razsežnosti, ki sem jih poprej na kratko nakazal.

Tradicionalne družbe, kot vse družbe, ne stagnirajo. Nasprotno, nenehno se spreminjajo. Procesi spremembe v vsaki posamezni družbi imajo različen domet, razsežnost in pomen. Take spremembe trčijo ob veljavne vzorce družbenega življenja in kulturnih tradicij, jih spodkopavajo in ogrožajo družbeno in psihološko varnost članov te družbe, hkrati pa jim odpirajo nova družbena in kulturna obzorja, perspektive udeležbe v novem insitucionalnem in kulturnem redu.

Vendar se stopnja, do katere so bili porušeni veljavni vzorci družbenega življenja in kulturnih tradicij, kakor tudi domet in narava novih perspektiv, ki so se odprle na ta način, seveda v različnih situacijah spremembe znotraj družb precej razlikujejo – tako, kot se razlikujejo »reakcije« na te spremembe in načini reševanja problemov, ki jih le-te povzročijo elitam in članom družbe. Na strukturni, institucionalni ravni lahko v grobem razločimo: 1. Spremembe v majhnem obsegu, mikrosocialne spremembe, 2. Delne institucionalne spremembe, 3. Celotne spremembe v centralnih obrisih in okvirih družbe, še posebej v strukturi in vsebinah teh centrov.

Spremembe v majhnem obsegu vplivajo na različne dele članstva in na strukturo vlog ter organizacije različnih družbenih skupin in skupnosti. Učinek take manjše spremembe je glede na institucionalno polje, v katerem deluje, in še posebej glede na širšo, celotno družbeno strukturo, sorazmerno omejen.

Do delnih institucionalnih sprememb pride zgolj na omejenem institucionalnem področju – kot sta ekonomsko ali administrativno področje. Te spremembe ustvarjajo nove možnosti in nove okvire za nekatere omejene skupine; do neke mere so take spremembe bodisi izolirane od centralnega institucionalnega jedra družbe ali pa konstituirajo sprejete sekundarne variacije znotraj tega centralnega področja. Tako je vključevanje različnih urbanih skupin (trgovcev ali novih administrativnih skupin) v mnoge patrimonialne ali imperialne sisteme ali vključevanje različnih sekt v okvire svetovnih religij ena od najpogostejših ilustracij tega tipa spremembe znotraj tradicionalnih družb.

Tretji tip ali raven take spremembe je sprememba celotnega družbenega okvira v njegovem centralnem institucionalnem jedru, kar so pogosto označevali kot spremembo totalne družbe. Najpomembnejša ilustracija tega tipa spremembe je ustanovitev mestnih držav iz plemenskih federacij ali ustanovi-

tev velikih imperialnih centrov iz mestnih ali patrimonialnih držav. Ta najbolj daljnosežen tip spremembe v tradicionalnih družbah je bil navadno povezan z oblikovanjem novih in širših političnih ali religioznih okvirov, z razvojem novih ravni diferenciacije in družbene kompleksnosti, z vzpostavitvijo novih družbenih centrov in novih odnosov med temi centri in obrobjem – širšimi plastmi družbe.

Predispozicije za take tipe spremembe so inherentne vsem tradicionalnim družbam – vendar se družbe precej razlikujejo glede na to, kako močne so te predispozicije, glede na stopnjo, do katere se le-te aktualizirajo in glede na obseg, do katerega »lokalni« ali parcialni procesi in gibanja spremembe posežejo v njihova centralna institucionalna jedra.

V mnogih primerih so se predispozicije za spremembo izražale predvsem v trenutnih izbruhih protesta in so bile v precejšnji meri omejene na različne upore (npr. kmečke upore) ali gibanja (tj. različne verske sekte), ki so imele zelo skromne dolgoročne ali celo zelo pičle kratkoročne učinke. Tudi druga tovrstna gibanja bi lahko postla žarišča daljnosežnejših strukturnih sprememb, ustvarjanja novih ravni strukturne diferenciacije ali novih političnih centrov in centrov novih Velikih tradicij. Toda take daljnosežne spremembe so bile uspešnejše, če so jih bodisi začele ali vodile skupine, ki so imele v družbi centralno pozicijo – različne sekundarne elite. Pogosto pa so bile povezane tudi z mednarodnimi silami, ekonomskimi ali političnimi.

Vsi ti procesi strukturne spremembe so ustvarili možnosti za razkroj in tako elitam ali članom teh skupin zastavljali probleme, kako organizirati nove vzorce vlog, organizacijskih struktur in institucionalnih okvirov in – še zlasti v primerih spremembe temeljnega institucionalnega okvira družbe – kako poiskati institucionalne vezi z novimi, širšimi okviri in centri ter kako urejati dostop do njih.

II.

Ti različni strukturni vidiki spremembe so navadno zelo tesno povezani z vzorci spremembe in reakcije nanjo na področju kulturnih tradicij, simbolov, običajev in načinov življenja. Obstajata vsaj dva tipa takih procesov spremembe tradicionalnih načinov življenja. Prvi tip je postopna zamenjava enega običaja z drugim s postopno, skoraj nezaznavno spremembo; postopne spremembe se nato kopičijo in sčasoma privedejo do precej mogočnih rezultatov – navadno kristalizirajo v različne vzorce in simbole »Malih tradicij«, kakor smo jih imenovali. Na področju kulture so take spremembe povezane z »majhnimi spremembami« in z nekaterimi delnimi institucionalnimi strukturnimi spremembami, precej manj pa so povezane s spremembami znotraj centralnih institucionalnih jeder družbe.

Drugi proces pa je precej dramatičnejša sprememba centralnega vzorca kulturne tradicije neke družbe. Take spremembe navadno sprožijo oblikovanje nekaterih novih, navadno širših in kompleksnejših kulturnih enot in imajo za posledico hkratno elaboriranje novih kulturnih simbolov. Vse to naposled konča – tako ali drugače – v elaboriranju novih simbolov in centrov »Velikih tradicij«. V mnogih primerih so bila ta dogajanja povezana z vedno večjim racionaliziranjem najpomembnejšega tradicionalnega (tj. v večini primerov religioznega) simbolnega reda, to je, z vedno večjim razmikom med takim simbolnim redom in konkretnimi elementi vsakdanjega življenja; potem z dejstvom, da je zveza takega simbolnega reda s posvetno družbo prenehala biti neraziskana in je spričo tega postala precej oddaljena in problematična;

in z dejstvom, da je ta simbolni red postal logično bolj koherenten, abstrakten in bolj obče izražen.

Oblikovanje novih, bolj izpopolnjenih centrov tradicije in hkratne spremembe v organizaciji in vsebinah takih tradicij, povzročijo spodkopavanje mnogih obstoječih tradicionalnih običajev, navad, načinov življenja in simbolov. Na kulturni ravni take spremembe članom dane družbe zastavljajo številne probleme, ki so podobni – toda pogosto kompleksnejši – od problemov, s katerimi se spopadajo na strukturni ravni. Da bi razumeli te probleme, bi bilo koristno podrobneje analizirati nekatere procese, ki so povezani z elaboriranjem takih Velikih tradicij.

Kulturne tradicije, simboli, artefakti in organizacije postanejo v novi situaciji bolj dodelane in artikulirane, racionalneje organizirane, bolj formalizirane. Različne skupine in posamezniki v družbi pridobijo večje zavedanje o le-teh. Navadno se hkrati pojavi tudi vedno večja diferenciacija v tistem, kar bi lahko imenovali različne plasti tradicije. Preprosto »dani« običaji ali vzorci vedenja se razlikujejo od bolj artikuliranih in formaliziranih simbolov kulturnega reda, kot so veliki ritualni centri in službe, teološki kodeksi ali posebne arhitekturne zgradbe.

Te plasti tradicije se diferencirajo tudi glede na stopnjo in naravo svoje predpisane veljavnosti in pomembnosti za različna področja življenja. Spričo dejstva, da je večina teh sprememb pri elaboriranju Velikih tradicij navadno povezana z vedno večjim strukturnim razlikovanjem med različnimi področji družbenega življenja, so lahko ta področja – ekonomsko, administrativno ali politično – povezana tako s starimi kot z novimi tradicijami. Ali, če se izrazimo drugače, stare in nove tradicije in simboli so lahko razumljeni kot bolj ali manj pomembni za ta področja v smislu predpisovanja primernih načinov vedenja znotraj njih, v smislu določanja njihovih ciljev in v smislu ustvarjanja njihovega bolj ali manj obvezujočega celotnega »smisla«.

Ti procesi so pogosto povezani z rastočo »parcializacijo« in privatizacijo različnih tradicij – še posebej starejših obstoječih tradicij. Čeprav dani »stari« običaji in simboli niso negirani ali »izvrženi«, pa vendarle podlegajo daljnosežnim spremembam. Kar je bil poprej »totalen« sankcioniran vzorec življenja sleherne dane družbe, skupnosti ali posameznika, postane na več načinov zgolj parcialen vzorec. Lahko se namreč ohranja kot obvezujoč zgolj za nekatere člane dane družbe ali zgolj na nekaterih področjih – in celo veljavnost njegove uporabe kot usmerjevalnih simbolnih šablon na teh področjih življenja se precej spremeni in diferencira.

Zato take situacije zastavljajo dva problema: katera tradicija – stara ali nova (ali simboli tradicije) – predstavlja pravo tradicijo nove družbene, politične ali verske skupnosti, in v kolikšni meri se lahko sleherna dana tradicija vključi v nove centralne vzorce kulture ali »tradicije«. Obstaja tudi problem veljavnosti tradicionalnih (obstojećih) sankcij za nove simbole in organizacije, potem problem dometa in narave tradicionalnih virov legitimnosti novega družbenega, političnega ali kulturnega reda, in problem, v kolikšnem obsegu je možno ta red uzakoniti v smislu obstoječih tradicij.

Kot posledico tega lahko razločimo različne plasti tradicije glede na to, v kolikšni meri lahko le-te postanejo žarišča zavedanja in »problemi« za različne dele družbe. Včasih lahko sama tradicionalnost danega družbenega in kulturnega reda konstituira »problem« in v nekaterih primerih lahko ti procesi sprožijo erozijo vseh tradicionalnih obvez in hkrati težnje po družbenem in kulturnem razkroju.

Za ljudi, ki so še posebej občutljivi za take probleme simbolnih šablon, so

lahko s stališča njihove osebne identitete in njene zveze s kolektivno identiteto njihovega družbenega in kulturnega reda vsi ti problemi izjemno pomembni. V takih situacijah elaboriranja novih Velikih tradicij se lahko pojavi tako na osebni ravni kot na ravni bolj centralnih simbolov tradicije – pogosto kot reakcija na možnosti erozije – težnja tradicionalizma in težnja potencialne dihotomije med »tradicijo« in »tradicionalizmom«.

Takega tradicionalizma ne smemo zamenjevati s »preprostim«, »naravnim« vzdrževanjem dane tradicije, saj označuje ideološki način in držo, način, ki je usmerjen zoper nove simbole – in ki tako pretvori nekaj delov stare tradicije v edine legitimne simbole tradicionalnega reda ter jih ohranja in brani pred slehernimi »novimi« trendi in inovacijami. Taka drža je bila privzeta v prvi vrsti proti potencialno racionalizirajočim težnjam v novih Velikih tradicijah, čeprav se z zoperstavljanjem tem trendom same »tradicionalistične« drže tudi lahko formalizirajo tako na simbolni kot na organizacijski ravni.

III.

Med spremembami, do katerih je prišlo v različnih tradicionalnih družbah, so še posebej zanimive – s stališča naše analize zvez med karizmatškimi, tradicionalnimi in racionalnimi razsežnostmi človeških dejavnosti in njihovega medsebojnega prepletanja v družbeni strukturi – tiste spremembe, ki niso tesno povezane zgolj z distribucijo moči, temveč tudi z zvezo med distribucijo moči in problemi nadzora nad širjenjem informacij in tehničnega, »znanstvenega« in racionalnega védenja.

Vse tradicionalne družbe so na različnih stopnjah izkusile stalen razvoj, naraščanje in akumuliranje posebnega védenja, bolj zamejenih tipov »racionalnosti« v smislu **Zwecksrationalität**. Najpomembnejša ilustracija za to je tehnologija (vključno z družbeno tehnologijo) in znanost, kakor tudi informacije in premislek znotraj različnih področij, ki so tesneje povezana z vsebinsko racionalnostjo.

V večini tradicionalnih družb se je bolj kot stalne inovacije postopno akumuliralo védenje, čeprav je bila stopnja njegove rasti nižja, kot v modernih družbah. Podobno je v mnogih od teh družb obstajala precej dobra predstava o možnosti uporabe sistematičnega »tehničnega« védenja za vodenje učinkovite družbe ali države. Mnoga »Ogledala vladarjev« in podobne razprave, kakor tudi mnogi posebni ukrepi za zbiranje informacij – v obliki popisa prebivalstva, obveščevalnih služb ali podobnih možnosti – popolnoma potrjujejo prevlado in pomembnost takega védenja in informacij, vsaj v razvitejših med temi družbami.

Res je, da je razvoj in širjenje takih tipov védenja – še posebej tehničnega in znanstvenega – v različnih predmodernih družbah omejevala relativno nizka raven diferenciacije resursov in šibkost neodvisnih skupin, ki bi bile lahko odjemalci takih dejavnosti. Vendarle so imeli akumuliranje in širjenje takega védenja, kakor tudi stalna inovacija na teh področjih, najpomembnejšo vlogo pri funkcioniranju tradicionalnih družb.

Tako elite kot širše skupine v teh družbah so povsem pripoznale potencialno moč takega »tehničnega« védenja, družbene tehnologije, kakor tudi moč širših intelektualnih premislekov za udejanjanje daljnosežnih sprememb v teh družbah. Od tod njihovo zavedanje, da je potrebno nadzorovati njegov razvoj.

Morda so prav v naravi takega nadzora postale nekatere najpomembnejše značilnosti tradicionalnih družb najbolj vidne. Verjetno ni bila najpomem-

bnejša skrb elit ali vladarjev teh družb zgolj nadzorovanje preprostega akumuliranja tehničnega in znanstvenega védenja ali intelektualne kritike – čeprav bi utegnili biti ti problemi zelo pomembni – temveč predvsem nadzorovanje možnega poseganja takega akumuliranja v institucionalna žarišča, v katerih so se vzdrževale temeljne premise njihovega kulturnega in družbenega reda ter distribucija moči znotraj njih.

Vladarji so se še posebej zavedali dejstva, da neomejen razvoj tehničnega in »znanstvenega« védenja prav lahko vpliva na temeljne sociokulturne premise in na tradicionalnost tradicionalnih družb: da lahko akumuliranje racionalnega védenja, znanstvenega raziskovanja in še posebej združitve bolj tehničnih tipov védenja in pglavitnih vrednotnih premis njihove tradicije – posebej tistih, ki so bile predmet racionalnega raziskovanja – spodkopljeta temeljne premise danega kulturnega reda, kakor tudi premise nadzorovanja resursov in njihove distribucije med centrom in obrobjem in znotraj centrov in obrobja.

V skladu s tem so vladarji teh družb poskušali razviti številne restrikcije pri akumuliranju in razširjanju teh tipov védenja. Ena izmed njih je bila obča restrikcija, uperjena proti intelektualni kritiki, ki bi jo lahko pojmovali kot nevarno za vzdrževanje temeljnih premis neke dane tradicije – celo racionalnejših tipov kulturnega reda. Značilno je, da so bile tradicije, ki so temeljile na ritualu ali na neposrednem mističnem izkustvu, precej lažje kos rasti takih posebnih tipov védenja. Tako so se take intelektualne dejavnosti ločile od svojih središčnih simbolnih premis – kot civilizacij, kakršna je grška in civilizacije; le-ti sta temeljili na judovski in krščanski tradiciji. Temeljne premise le-teh so bile izražene v smislu učenja in védenja in tu bi se lahko hitro razvila nasprotja med širjenjem takih kritičnih in znanstvenih parametrov in tradicionalnim priznanim védenjem.

Teh restrikcij pri širjenju kritične drže niso ohranjali le tisti, ki so nasprotovali takim racionalnim premisam, temveč značilno tudi ljudje ali skupine, ki so podpirali prav tiste usmeritve, ki konstituirajo žarišča in simbole take racionalnosti – simbole učenja, razmišljanja in karizmatikega ustroja smiselnega okolja. Poleg tega so obstajali številni poskusi, da bi ločili tok različnih tipov védenja in kanale komunikacije tako, da le-ti ne bi posegli v distribucijo moči in vrednot med različnimi deli družbe. Zato se je v večini teh družb razvil niz politik, katerih cilj je bil ločitev akumuliranja tehničnega védenja od akumuliranja bolj simbolnega védenja in informacij, in dalje, v vsakem od teh področij ali sektorjev ločitev tistih »delov« ali oblik védenja in informacij, ki so bile tako rekoč »razporejene« v različne sektorje družbe.

Težnje po nadzoru informacij ob pomoči takih ločevalnih politik so najbolj razvidne v strukturi izobraževalnih institucij v teh družbah. V večini predmodernih družb je bil izobraževalni proces navadno razdeljen v nekaj ločenih oblik. Centralne izobraževalne institucije so bile usmerjene predvsem k izobraževanju elite in zgornjih plasti družbe ter k vzdrževanju in razvoju centralne kulturne tradicije v njenih različnih oblikah manifestiranja.

Lokalne izobraževalne institucije, navadno le ohlapno povezane s centralnimi institucijami, so bile usmerjene predvsem k ohranjanju bolj obče, razpršene in precej pasivne identifikacije različnih plasti družbe s celoto simbolov družbe, vendar pri teh plasteh družbe niso dovoljevale nikakršne neposredne udeležbe v centralnih političnih in kulturnih dejavnostih. Drugi cilj lokalnih institucij je bilo zagotavljanje tehničnega védenja, ki bi bilo primerno za položaj v družbi neelite. Med osrednjimi in lokalnimi izobraževalnimi institucijami je obstajalo še nekaj izobraževalnih institucij, ki so služile bodisi kot

kanali omejene »sponsorirane« mobilnosti, ki je potekala v smeri centralnega področja družbe ali kot posebna priprava na poklic.

Na splošno pa je bil izobraževalni sistem v teh družbah prilagojen tako, da je ohranjal in perpetuiral dano relativno nespremenljivo kulturno tradicijo. Ni služil kot kanal bodisi široke poklicne in družbene mobilnosti ali celotne dejavne udeležbe širših plasti v kulturnem in političnem redu centra družbe. Tip izobrazbe, ki je bil dan različnim razredom, je bil v precejšnji meri, čeprav ne v celoti, določen z njihovim družbeno-ekonomskim položajem in ne nasprotno.

Na ta način so ti izobraževalni sistemi znotraj vseh različnih tradicionalnih družb ohranjali poseben odnos med nadzorovanjem različnih tipov informacij, ravnmi udeležbe v različnih družbenih področjih in ustvarjanjem »smisla« na različnih področjih človeškega torišča in bivanja. Sistem je tako obljubljal ohranjanje relativno visoko diferenciranih oblik poseganja in razporeditve različnih tipov želja ali ciljev različnih plasti družbe in tako tudi poskušal zagotoviti, da bo tip vedenja ali informacije – bodisi tehnično instrumentalen ali tak, ki je povezan s simbolnimi parametri te civilizacije in tradicije – zaprt v plast družbe in se bo tako zmanjšala možnost njegovega poseganja v centralne parametre tradicije in v distribucijo moči znotraj nje.

IV.

Toda čeprav so bili poskusi elit sleherne tradicionalne družbe, da bi nadzorovale akumuliranje in razširjanje različnih tipov vedenja in informacij in da bi ohranile ravnotežje med različnimi tipi racionalnosti, kot so vpete v družbene dejavnosti, ter da bi nadzorovale dostop do udeležbe v smiselni okvirih in distribucijo moči ter resursov še tako močni, pa navzlic temu nikoli niso bili povsem uspešni – predvsem ne zaradi stalnega procesa izumov in inovacij tako na tehničnem področju kot na področju bolj simbolnih dejavnosti. Nasprotno, vse te restrikcije so sprožile – še posebej v bolj racionaliziranih tradicijah – heterodoksnost, spremembno, poskuse reformuliranja različnih parametrov in institucionalnih vidikov tradicij, v čemer izstopajo dialektike institucionaliziranja racionalnosti v njenem odnosu do drugih razsežnosti človeških prizadevanj in do družbenega življenja.

Predispozicije za spremembo in širjenje so še posebej izražene v tistih zgodovinskih situacijah, v katerih se dogaja naslednje:

1. vedno večja diferenciacija med prevladujočo strukturo širših družbenih enot družbe in še posebej med obrobjem in strukturami centrov;
2. vedno večja notranja družbeno-ekonomska diferenciacija tako znotraj centrov kot znotraj obrobja in hkraten razvoj širših plasti ali razredov;
3. vedno večja diferenciacija v simbolni definiciji odnosov med prevladujočimi, obstoječimi enotami in simbolnim izrazom različnih centrov;
4. obča ločitev sidrišča simbolnih področij od njihovih prvobitnih simbolov, hitrejši razvoj različnih avtonomnih simbolnih sistemov in hitrejši razvoj različnih avtonomnih simbolnih področij v religiji in filozofiji;
5. vedno večja diferenciacija in **specializacija** med družbami.

Take razmere pogosto generira širjenje področij tehnične kot tudi področij vsebinske racionalnosti, le-te pa spet lahko pogosto pospešujejo tako širjenje.

Prav v takih situacijah strukturne diferenciacije in potencialnega širjenja vsebinske racionalnosti bodo težnje po heterodoksnosti, kakor tudi napetosti med različnimi tipi racionalnosti, med njimi in drugimi razsežnostmi člove-

škega bivanja in med njimi in možnostmi za smiselno udeležbo v družbenem življenju – inherentnimi vsem družbam in tradicijam – verjetno polnejše artikulirane in očitne.

Sleherne daljnosežne inovacije in spremembe obče motijo in porušijo vsakršno »ravnotežje« ali ravnovesje med racionalnostjo, udeležbo, smislom in distribucijo moči, ki lahko obstaja v neki družbi. Tako se prav v takih situacijah še posebej pokažejo težnje po heterodoksnosti in spremembi ter poskusi reformuliranja parametrov in institucionalnih vidikov tradicij. Pa vendar se v teh zgodovinskih situacijah pojavi tudi možnost širjenja obsega kritičnih usmeritev in vsebinske racionalnosti na eni strani, na drugi pa se poveča možnost razvoja restriktivnih antiracionalnih teženj.

Čim večji je kritični potencial v katerikoli družbi, tem močnejši so poskusi nosilcev tradicije in imetnikov moči, da bi omejili domet take kritike. Poleg tega pa se zaradi prevratov, s kakršnimi utegnejo biti povezani taki poskusi, lahko pojavijo med razumniki ali drugimi skupinami odzivi na take nove probleme, ki bi jih lahko imenovali »iracionalni« – magijski, demonični, konstriktivni in »odtujeni« – odzivi, ki so pogosto formulirani v smislu antiracionalnega antinomianizma.

Takih antiracionalnih teženj in trendov, izhajajočih iz prevratov in sprememb, ki so povezani z vplivom tehnoloških in/ali »intelektualnih« in simbolnih izumov na družbeni in kulturni red, je lahko več vrst. Lahko so omejeni na razmeroma preproste populistične antiracionalne in antiintelektualne teme in gibanja. Vendar se lahko razvijejo tudi – še posebej v bolj »racionalnih« in bolj diferenciranih družbah in med bolj izdelanimi antinomičnimi sektami – v ideologije, ki temeljijo na sami negaciji racionalnih premis prav teh tradicij, ki jim pripadajo razumniki, ki izražajo to negacijo. Te antinomične težnje so pogosto povezane z vzdrževanjem drugih razsežnosti človeškega bivanja, takih, kot so mistične ali ritualne razsežnosti, in, kakor sem omenil poprej, z ekstremnejšimi izrazi subjektivizma in privatizacije; take težnje lahko tudi poudarjajo, četudi v intelektualnem smislu, simbole prvobitne povezanosti. Prav tako so lahko na zelo različne načine povezane z gibanji družbenega protesta, ki se seveda tudi pojavijo v takih situacijah, in z njihovimi vsakokratnimi temami.

Vendar se, ne glede na to, kako močna spodbuda za spremembo in domet procesov spremembe utegneta obstajati v tradicionalnih družbah, znotraj vseh – glede na njihove dane strukturne in simbolne premise – razvijejo nekatere restrikcije za omejevanje takih procesov spremembe in diferenciacije.

V.

Nobena tradicionalna družba – razen najbolj primitivnih plemen – ni bila v celoti organizirana na osnovi askriptivnih, obširnih in podrobnih meril. V vsaki od njih so se do neke mere v različnih delih ali na različnih področjih njihove institucionalne strukture razvila merila univerzalizma, dosežka in specializacije. V vseh, razen v najbolj primitivnih, so se razvili razločevanje med različnimi elitami, bolj ali manj oster razloček med centrom in obrobjem in različni kanali poklicne, politične in kulturne mobilnosti.

Vendarle pa lahko nekatere temeljne omejitve morda najbolj vidimo v najrazvitejšem, najbolj diferenciranem tipu tradicionalne družbe, v imperialnih sistemih.¹ Stopnjo diferenciranosti političnih dejavnosti, organizacije in ciljev so v teh političnih sistemih omejevali številni pomembni dejavniki. Prvič, legitimacija vladarjev je bila navadno izražena v bistvu s tradicionalnimi

religioznimi izrazi, četudi so vladarji poudarjali svoj lasten prvobitni monopol nad takimi tradicionalnimi vrednotami in so drugim (tradicionalnim) skupinam poskušali odrekati delež pri tem monopolu. Drugič, temeljna politična vloga subjekta se ni povsem razlikovala od drugih temeljnih družbenih vlog, kot je članstvo v lokalni skupnosti; pogosto je bila že vstavljena v take skupine in državljan ali subjekt ni uresničeval nikakršnih neposrednih političnih pravic prek sistema glasovanja ali volilne pravice. Tretjič, številne tradicionalne askriptivne enote, kot so aristokratski rodovi ali teritorialne skupnosti, so še vedno opravljale mnoge najpomembnejše politične reprezentacije. Spricho vsega tega je bil prostor za politično dejavnost in udeležbo precej ožji kot v večini modernih in sodobnih političnih sistemov.

V obče pa so politični sistemi teh imperijev lahko obstajali zgolj toliko, kolikor je bilo mogoče znotraj okvirov prav teh političnih institucij nenehno ohranjati tako tradicionalne kot bolj diferencirane ravni legitimacije, podpore in politične organizacije. Kontinuiteta teh sistemov je bila odvisna od trajnega obstoja nekakšnega ravnotežja med politično dejavnostjo in udeležbo nekaterih segmentov populacije ter od neudeležbe ali apatije večine segmentov te populacije glede najpomembnejših političnih vprašanj. Omejena politična udeležba je lahko jamčila prilagodljivo politično podporo, medtem ko je bila na drugi strani apatija nujna za ohranjanje tradicionalne legitimacije vladarjev. Nemara je bila v imperialnem sistemu ena od najpomembnejših strukturnih omejitev za diferenciacijo nenehna simbolna in strukturna diferenciacija med centrom in obrobjem – in hkratna omejitev dostopa do političnih in religioznih centrov in do udeležbe v njih članom širših skupin.

Te omejitve so verjetno celo bolj artikulirane ali pomembnejše glede na kulturni vidik tradicionalnih družb, glede na njihovo »tradicionalnost«. Kakor smo že videli, so se vsebine in domet tradicionalnosti in inovativnih moči tradicije v različnih tradicionalnih družbah zelo razlikovale – bodisi glede na raven strukturne diferenciranosti svojih poglobitnih kulturnih usmeritev ali glede na raven lokusa centrov tradicije.

Toda ne glede na to, kakšne so bile te razlike (seveda so za razumevanje dinamike tradicionalnih družb izjemno pomembne), je tem družbam skupno to, da sprejemajo tradicijo – tj. danost nekega dejanskega ali simbolnega preteklega dogodka, reda ali osebnosti kot najpomembnejše žarišče svoje kolektivne identitete ter obsega in narave svojega družbenega in kulturnega reda in kot odločilnega legitimatorja spremembe ter zarisovalca meja inovacije. Tradicija v teh družbah ne služi zgolj kot simbol kontinuitete, temveč tudi kot zarisovalec legitimnih meja ustvarjalnosti in inovacije in kot poglobitno merilo legitimnosti teh meja – čeprav bi bil lahko pravzaprav sleherni tak simbol tradicije zasnovan kot velika inovativna stvaritev, ki je bila porušila to, kar je bilo dotlej pojmovano kot najpomembnejši simbol legitimne preteklosti.

Prav v tem smislu te družbe lahko imenujemo »tradicionalne« družbe. Tradicionalnost se tako izraža prvič v sprejemanju danosti tradicije, nedotakljivosti nekega preteklega dogodka, reda ali osebe, v nanašanju na določen pretekli dogodek ali simbol kot na temelj preskriptivnih moči kulturnih norm in simbolov, in drugič, v prizadevanju, da bi vse take spremembe uzakonili v smislu smernic in simbolov, ki jih je zarisala taska posvečena preteklosti. Prav kulturne definicije tradicije kot temeljnega merila za družbeno dejavnost, kot temeljnega referenta kolektivne identitete in kot zarisovalec definicije družbenega in kulturnega reda in simbolov kolektivne in osebne identitete ter stopenj variabilnosti med njima so torej konstituirale bistvo tradicionalnosti.

Vsebine in domet takih preteklih dogodkov ali simbolov se v tradicionalnih družbah med seboj zelo razlikujejo – in najbolj dramatični procesi spremembe znotraj njih so bili resnično osredotočeni na spreminjanje prav te vsebine in dometa – vendar pa v vseh tradicionalnih družbah te spremembe niso imele za posledico zavrnitve nekega takega preteklega dogodka kot žariščne točke in simbola družbenega, političnega in kulturnega reda.

Celo največje in najdaljnosežnejše kulturne in religiozne inovacije v tradicionalnih družbah – Velike svetovne religije, ki so precej spremenile občo raven racionalnosti temeljnih kulturnih simbolov, njihove vsebine in domet ter razlikovanje med definicijo kulturnega reda in definicijo religiozne skupnosti – niso spremenile treh temeljnih strukturnih omejitev, četudi so v svojih kulturnih, karizmatičnih fazah to poskušale.

Vse to je v vseh tradicionalnih družbah nujno omejilo tudi obseg, do katerega so se različne plasti tradicije diferencirale in ločile druga od druge. Niso se namreč mogle diferencirati prek stopnje, ki bi zanikala njihove celotne – čeprav včasih brezbrizne ali celo hinavske – povezave ali usmeritev k neki temeljni tradicionalnosti in sprejemanju le-te kot svoje legitimne meje.

VI.

Omejitve pri strukturni diferenciaciji in kulturnih inovacijah, katere srečamo celo v »najrazvitejših« ali najbolj diferenciranih tradicionalnih družbah, nam pojasnijo nekaj pomembnih vidikov situacije spremembe znotraj njih. Prvič, pojasnijo nam meje strukturne moči ali spremembe, ki se lahko tako rekoč sprostijo, da bi spodkopale katerikoli prejšnji (bolj ali manj razviti) tradicionalni sistem. V nekaterih primerih, kot pri osvajanju, so bile te sile resnično velika fizična destruktivna moč. Toda njihov trajni strukturni učinek, moč njihovega institucionalnega vpliva, je precej omejen z obsegom svobodnih resursov, ki so jim na voljo za udejanjanje novih ciljev ali za spodkopavanje obstoječih družbenih okoliš.

Drugič, te omejitve pojasnijo naravo nove strukturne »odprtine«, ki se razvije v takih situacijah, kakor tudi posebne pogoje ali »potrebe« teh novih sistemov ter iz tega izhajajoče zahteve, ki jih ti sistemi utegnejo postavljati skupinam, ki so jih pritegnile v svojo orbito. To je najbolj razvidno iz zahtev po različnih resursih, ki jih različnim skupinam in plastem postavljajo vladarji imperialnih sistemov, o katerih sem govoril poprej.

Učinke teh značilnosti tradicionalnih družb lahko morda najbolj vidimo, kadar raziščemo njihove učinke na avtonomnost procesov spremembe različnih ravnai družbene organizacije znotraj teh družb. V tradicionalnih družbah kažejo različne lokalne, obrtniške ali verske organizacije precej visoke stopnje samozadostnosti. V večini situacij spremembe znotraj takih družb so te skupine sposobne ohranjati neko samozadostnost in svojo lastno kontinuiteto spričo relativno omejene moči sil, ki posežejo vanje, in relativno omejene moči novih možnosti, ki se jim odpirajo. Tako relativno kontinuiteto različnih parcialnih organizacij močno krepí narava različnih, med seboj povezanih področij in mehanizmov, ki se v tradicionalnih družbah razvijajo v situacijah spremembe. Tu postanejo strukturne in kulturne omejitve za spremembo znotraj takih družb celo bolj očitne.

Večina takih, med seboj povezanih mehanizmov – bodisi centralnih mehanizmov simbolnih ritualov ali medijev komunikacije, ki povezujejo »Velike« z »Malimi« tradicijami, ali pa različnih posredniških elit, takih, kot so verske skupine ali birokracija – je ohranjala stare ali razvijala nove temeljne tra-

dicionalne kulturne usmeritve in na ta način krepila relativno omejeno odprtost takih podskupin k novim centrom, možnosti njihovega dostopa ali udeležbe v teh centrih ter njihove vzajemne pravice, da drug drugemu postavljajo zahteve.

Zato prav sama kontinuiteta samozadostnosti in sprejemanje nekaterih lastnih relativno »omejenih« usmeritev k udeležbi v novih centrih, pa naj bodo predispozicije za spremembo teh skupnosti še tako minimalne, ublaži tako odtujenost teh skupnosti od novih centrov (razen, kadar so le-ti, kakor v primerih osvajanja, popolnoma tuji), kot tudi intenzivnost potencialnih zahtev novih centrov teh skupnosti. Prav sila in narava tradicije, sprejemanje tradicionalnih usmeritev, je v vseh takih primerih ublažila potencialno razkrojevalne učinke takih procesov spremembe.

Temeljne značilnosti tradicionalnih družb postavljajo velike omejitve tudi skupinam z relativno velikimi predispozicijami za spremembo. Obseg njihovih sprememb je bil omejen z inherentno tradicionalnostjo in z njenimi strukturnimi in kulturnimi mejami. Le-te omejujejo domet inovacij teh skupin, njihovo možnost, da spodkopljejo temeljni razloček med centrom in obrobjem in tako tudi naravo zahteve, ki jo take inovativne skupine iz obrobja lahko postavijo centrom.

Podobne omejitve so bile postavljene v zvezi z inovativnimi težnjami bolj centralnih elit, ki delujejo znotraj centrov in le-te lahko spreminjajo.² Če se te elite nagibajo k tradicionalnosti in prisili, njihovo prisilo (razen, kadar je uporabljena pri osvajanju) omejujejo tako njihovi lastni tradicionalisti kot tudi njihovi interesi za obstoj neke ravni tradicionalne apatije med širšimi skupinami. Če se nagibajo k transformativnosti, pa te strukturne in kulturne meje tradicionalnosti preverjajo njihove inovativne težnje tudi, kakor smo opazili, glede na establishment Velikih imperialnih sistemov in glede na Velike svetovne religije.

Vendar pa te strukturne in kulturne meje, ki se postavljajo tradicionalnosti, niso nujno vselej enake; ali nasprotno, inovativna sposobnost različnih skupin se glede na te sisteme utegne precej razlikovati. Mnoge skupine lahko kažejo precej bolj omejeno prilagodljivost ali inovativno težnjo v svojih strukturnih dejavnostih kot v svojih kulturnih usmeritvah; in narobe, lahko so precej bolj inovativne v organizacijski ali institucionalni sferi kot v bolj centralni simbolni sferi.

Očitno taka neodvisna variabilnost med strukturnimi in kulturnimi vidiki inovacije v tradicionalnih družbah ni docela brez meja. Vendarle pa preenetljivo tradicionalne družbe prav zaradi tega, ker temeljijo na relativno nizki ravni organske delitve dela in na precejšnji diferenciranosti centrov od obrobja, lahko dopuščajo relativno širši obseg avtonomnega razvoja. To nujno ne povzroča poseganja v centralno institucionalno simbolno sfero niti ne spodkopava temeljnih šablon tradicionalnosti. Nemara najboljša ilustracija takih možnosti je razvoj omejenih znanstvenih inovacij in tradicije v takih družbah.

Toda ne glede na to, kakšne omejitve se postavljajo procesu spremembe v tradicionalnih družbah, so bile take spremembe znotraj teh družb resnično daljnosežne. Vendar pri tem seveda obstajajo med različnimi tradicionalnimi družbami precejšnje razlike.

VII.

Te obče možnosti za naraščajoč obseg spremembe in širjenja, kakor tudi razvoj različnih gibanj heterodoksnosti, so resnično zelo tesno povezane z ob-

čimi trendi diferenciacije, ki sem jo omenil poprej. Hkrati pa na konkretne vsebine in organizacijo dejavnosti teh gibanj, kakor tudi na zvezo med takimi različnimi tipi »ustvarjalnega« in kritičnega vedenja in različnimi državami ne vpliva zgolj obči trend k diferenciaciji, temveč tudi konkretna konstelacija odnosov med različnimi vidiki diferenciacije in drugimi vidiki tradicij.

Pri tem je zelo pomembno poudariti, da se različni vidiki družbenega in simbolnega pluralizma ali diferenciacije in različnih vsebin kulturnih tradicij, ki sem jih analiziral poprej, nujno ne pojavljajo kot trdno povezani. Lahko srečamo družbe – Japonska je ena od najpomembnejših ilustracij – v katerih visoka stopnja strukturne diferenciranosti obstaja hkrati z relativno nizko stopnjo diferenciranosti na simbolnem polju in kjer obstaja močan poudarek na danosti družbenega in kulturnega reda. Vendar je v drugih družbah, kakor v zgodnji dobi krščanstva in v mnogih prvotnih islamskih družbah, odprtost družbenih tradicij in močan poudarek na učenju lahko povezan z relativno nizko stopnjo strukturne diferenciranosti.

Poleg tega pa se vsebine kulturne tradicije – njen soroden poudarek, na primer, na učenju in zoper inspiracijo ali razodetje – lahko spreminjajo neodvisno od stopnje simbolne odprtosti ali od poudarka na danosti tradicije. Vsebine tradicije seveda vplivajo na smer in tip dejavnosti razumnikov, na poglavito obliko njihove organizacije in predvsem – kar je za našo razpravo še posebej pomembno – na zveze med različnimi tipi kritike in heterodoksnostjo in uporniškimi gibanji.

Pri tem je še posebej zanimiva razlika med heterodoksnostjo in kritiko na intelektualnem polju in heterodoksnostjo in kritiko na politično-družbenem polju. Nekatere tradicije, kakor kitajska, lahko v polju čisto intelektualne ali simbolne kritike proizvajajo zelo daljnosežne in sofisticirane kritične drže, hkrati pa v strukturno-političnem polju dovoljujejo zelo omejene možnosti kritike radikalizma. V drugih tradicijah, kakor latinsko-ameriški, je daljnosežni radikalizem povezan z relativno nerazvito ravniyo intelektualne kritike.

Družbe se lahko razlikujejo tudi glede na stopnjo, do katere segragirajo take intelektualne heterodoksnosti od širših političnih in družbenih heterodoksnosti. Tu je Kitajska verjetno spet najpomembnejša ilustracija take segregacije; zahodno krščanstvo pa je bržčas najbolj izrazit zgled za nasproten tip družbe; družbe, ki pospešuje tesno povezavo razumnikov z družbenimi in političnimi trendi in gibanji.

Toda tradicionalne – in moderne – družbe se ne razlikujejo zgolj po natančnem mestu in usmeritvi svojih heterodoksnosti in gibanj protesta. Razlikujejo se tudi glede na stopnjo, do katere ta gibanja generirajo procese spremembe znotraj družb, kakor tudi glede na učinke takih sprememb.

Prav tu pa verjetno dosežemo najpomembnejšo točko analize zvez med karizmo in družbeno spremembo – analizo samopreoblikovalne moči karizmatičnih simbolov in dejavnosti in njihove moči, da preoblikujejo družbe, v katere so vpete. V čem se tako preoblikovanje razlikuje od preprostih »sekularnih« trendov strukturne ali demografske spremembe? Kateri tipi karizme so zmožni preoblikovati družbe in pod kakšnimi pogoji?

Središčni vidik slehernega procesa družbenega preoblikovanja je ponovno izkristaliziranje centrov družbe – ne zgolj stopnje dostopa do njih, temveč same vsebine in definicije središčnih značilnih simbolov in načinov udeležbe v njih. Morda prav ta razsežnost konstituira razliko med stihijsko, strukturno ali demografsko spremembo na eni in preoblikovanjem družbenih sistemov na drugi strani.

Popolnejša analiza teh procesov je še pred nami, vendar osmo poglavje predstavlja uvodne rezultate analize učinka, ki ga imajo odnosi med religioznimi usmeritvami in institucijami in političnimi oblastmi na procese politične spremembe v enem od tipov tradicionalne družbe – v zgodovinskih birokratskih imperijih.

OPOMBE

1 S. N. Eisenstadt, **The Political Systems of Empires**, (New York, The Free Press, 1963).

2 Te težnje so popolneje raziskane v štirinajstem poglavju.

Prevedla: Zlata Gorenc